

Гуцалюк І. О. Державотворчі процеси періоду Української революції 1917 – 1921 років у сучасній вітчизняній історіографії / І. О. Гуцалюк // Матеріали III та IV Міжнар. конф. молод. науковців “Історична наука на початку XXI ст.: проблеми, минуле, сучасність, перспективи” (Херсон, 25–26 берез. 2009 р.). – Херсон : ПП. Вишемирський В. С., 2009. – С. 145–149.

Інна Гуцалюк - аспірантка кафедри новітньої історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки

Державотворчі процеси періоду Української революції 1917 – 1921 років у сучасній вітчизняній історіографії

Процеси ефективного перебігу розбудови України як держави на сучасному етапі та визначення пріоритетних напрямків її розвитку у майбутньому вимагають від науковців суспільствознавчого спрямування більш глибокого аналізу подій Української революції 1917 – 1921 років. Окреслена проблематика стає предметом дослідження усе більшого кола українських вчених, по-перше, у зв'язку з необ'єктивним висвітленням її впродовж комуністичного періоду в історії України, по-друге, через цінність уроків революції. Адже вони дають змогу окреслити певні особливості українського державотворення, враховувати здобутки та прорахунки українських національних урядів у цій сфері. Завдання новітньої вітчизняної історіографії має полягати у тому, щоб провести певні паралелі між подіями 1917 - 1921 років та подіями сьогодення. Праць, які б висвітлювали питання державотворення комплексно, на сьогодні в науковому обігу зосереджена невелика кількість. Фактологічний матеріал революційної доби міститься у працях А. Андрусина, О. Бойка, Д. Будкова, А. Грищенко, П. Варгатюка, В. Верстюка, В. Ковалюка, М. Копиленка, Т. Осташка, Р. Пирога, О. Реєнта, І. Рибалки, Р. Симоненка, В. Смоля, В. Солдатенка, І. Хміля, О. Щуся та ін [10]. В основному увага істориків прикута до внутрішньополітичних аспектів проблеми, зокрема, до питання конституційного оформлення української

державності. Ретельно досліджується культурно-освітній напрямок державотворчого процесу та питання військового будівництва.

Спробу вперше найбільш повно подати історіографічний аспект державотворення цієї доби здійснила Л. Радченко [7]. Звісно, її праця не є бездоганною з погляду методологічних підходів до висвітлення концепції Української революції. Однак саме вона визначила основне коло проблем в новітній українській історіографії цієї доби. Вагомий внесок в історіографію проблеми вніс серією своїх статей В. Солдатенко. Але лише у праці “Українська революція: концепція і історіографія” (Київ, 1997) він здійснив спробу комплексного аналізу концепції Української революції, окремим блоком виділивши проблему державотворення. У ній автор не тільки змальовує сучасний історіографічний процес, а й викриває його негативні тенденції. Зокрема, він звинувачує істориків у “поліпшенні історії, насадженні ультрапатріотичної державницької концепції” [8, 148]. Проблему комплексного висвітлення в історіографії державотворчих процесів доби Української революції 1917-1921 років підняв В. Капелюшний у дисертаційному дослідженні “Українська національна державність доби визвольних змагань (1917 - 1921 рр.): історіографія”, що згодом узагальнилось у ґрунтовну монографічну працю [5]. Він виділив основні напрямки діяльності українських національних урядів у державотворчій сфері і відповідно до них визначив стан, повноту і достовірність вивчення історії. Проблему історіографії Української революції 1917 - 1921 року порушили на рівні дисертаційних досліджень також П. Білян [1] та С. Грибоедов [4].

Державотворчу діяльність українських національних урядів в час революції 1917 – 1921 років найкраще розглядати відповідно до її етапів (період Української Центральної Ради, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія Української Народної Республіки, Західноукраїнська Народна Республіка). Зі здобуттям Україною незалежності опубліковано цілий ряд документальних збірників, захищено десятки докторських та кандидатських дисертацій, видано сотні монографічних досліджень, брошур, статей,

проведено багато наукових конференцій, “круглих столів”, матеріали яких опубліковані. Загальна кількість праць тільки на 2001 рік з визначеного періоду сягнула 6.848 позицій, що вказані у бібліографічному покажчику “Українська революція і державність (1917 – 1920 рр)” [3, 136], [10]. Тому історичну літературу з визначеної тематики можна лише умовно поділити на кілька основних груп.

1) Монографічні дослідження про добу українського державотворення 1917 – 1921 років.

2) Статті та повідомлення, уміщені у наукових часописах, матеріалах наукових конференцій.

3) Дисертаційні роботи.

Відповідно до такого поділу, не претендуючи на повний історіографічний аналіз праць періоду незалежної України, у статті автор ставить за мету показати тематику й характер досліджень, з’ясувати повноту і достовірність вивчення державотворчих процесів періоду Української революції 1917 – 1921 років.

Методологічною базою дослідження являється принципи історизму, об’єктивності, системності. При написанні авторкою використовувалися загальнонаукові методи історіографічного аналізу та спеціальні історичні методи – системно-структурний та порівняльний, метод класифікації та ін.

Першість у вивченні початкового періоду державотворчої діяльності доби Української революції 1917 – 1921 років належить В. Верстюку. У монографії “Українська Центральна Рада” він намагався дати об’єктивну оцінку державотворчим процесам, не виокремлюючи їх від інших процесів першого етапу революції. Цьому дослідникові належать також розділи про Українську революцію, що ввійшли до підсумкових праць – “Історія України: нове бачення” (Київ, 1996) та “Історія України” (Київ, 1997) [10, 280]. У працях В. Верстюк наголошує на тому, що діяльність Української Центральної Ради не може мати однозначних оцінок. Він стверджує, що УЦР виступила лідером

розгортання національно-визвольного руху в Україні і в результаті її діяльності вперше на політичній карті Європи в ХХ столітті з'явилася українська держава.

У той же час в інтерпретації революційного процесу в Україні 1917-1918 років серед істориків існують розбіжності. Одна група істориків, зокрема Ф. Турченко і Г. Кривоший, критично налаштована до автономістично-федеративних домагань Центральної Ради [9, 44], інші – Л. Гарчева, В. Солдатенко – доводять правильність такого курсу в умовах, що тоді склалися.

Наслідком інтересу фахівців у галузі держави і права до державотворчих процесів в Україні у 1917-1921 років стали дослідження А. Копиленка та О. Мироненка, присвячені українській державності часів Центральної Ради. В них на основі широкого кола документів, переважно архівних, досліджується політико-правова діяльність Центральної Ради, її центральних виконавчих органів – Генерального Секретаріату, Ради Народних Міністрів тощо [1].

Українські вчені новітньої доби одноголосно стверджують, що за своїм характером Українська революція була національно-демократичною, органічно поєднувала завдання національного відродження і державотворення із необхідністю глибоких соціальних змін в інтересах широких мас українства. Визначено також соціальну базу революції, якою були широкі верстви українського населення, насамперед селянство і національна інтелігенція. Однак питання ролі, місця різних класів і соціальних верств в революційних подіях ще чекає свого ґрунтовного висвітлення. Це стосується і громадських організацій, міських дум і земств, що діяли в Україні. Без аналізу їхньої діяльності та рівня впливу на населення неможливо правильно уявити атмосферу в українському суспільстві тих років [1]. Все це зумовлює потребу продовження і поглиблення досліджень з історії державотворчих процесів національно-демократичної революції.

У новітній історіографії періоду Гетьманату П. Скоропадського можна виділити три напрями: позитивне ставлення до подій (прибічники гетьманської держави – Ю. Павленко, Ю. Храмов та М. Держалюк); вкрай негативне ставлення (В. Солдатенко, О. Мироненко) та центристські позиції (С.

Кульчицький, В. Сідак, Ф. Турченко) [9, 30];. Більшість сучасних вітчизняних науковців обстоюють положення про Українську Державу як необхідно-закономірний етап розвитку Української революції 1917-1921 років. До них можна віднести наукові праці А. Буравченкова, В. Клименко, Т. Заруди [4].

Новітня вітчизняна історіографія присвячена здебільшого вирішенню гетьманом соціально-економічних та культурно-освітніх питань. Саме в хибності намірів розв'язання аграрного питання шляхом відновлення дореволюційних законодавчих актів вбачають причину загибелі Української Держави В. Верстюк та Ф. Проданюк. Про певні позитивні зрушення в економічній та фінансовій сферах, робітничій політиці йдеться в роботах сучасних вітчизняних дослідників С. Суворова, А. Фесика, П. Захарченка, Б. Андрусишина, О. Реєнта, С. Мякоти, П. Гай-Нижника [4].

Про національно-культурне будівництво гетьманської держави створено найбільше праць. Це обумовлено великою увагою до цього питання з боку гетьмана та його уряду, що знайшло вияв, зокрема, в прийнятті відповідних законів і постанов про заснування Української академії наук, Національної бібліотеки, двох державних університетів з українською мовою викладання, гімназій, архівів. У цьому простежується спадкоємність політики Центральної Ради і Гетьманату щодо науки та освіти, загалом у розвої українського національно-культурного життя [5, 272 - 292].

Таким чином, слід відзначити, що ступінь наукової розробленості компонентів внутрішньої політики Гетьманату в історичній літературі далеко не однаковий. Найсуттєвіше опрацьована земельна та культурна політика гетьманського уряду. На початковій стадії вивчення перебувають реформи в економічній та фінансовій сферах державного будівництва. Поза межами наукових інтересів поки що знаходяться проблеми митної, правоохоронної систем Української Держави. Отже, у науковому обігу присутні дослідження, які державотворчий процес висвітлюють лише фрагментарно.

На жаль, відсутні монографії, які комплексно досліджували б державотворчу діяльність Директорії УНР [9, 32]. Відсутні серед українських

істориків і усталені визначення цього періоду в Українській революції 1917 - 1921 років. Наприклад, О. Копиленко та М. Копиленко схильні вживати термін “Друга УНР”, а дослідники історії українського війська застосовують термін “Третя Україна” [5, 174]. Показовим науковим доробком цього періоду Української революції можна вважати дослідження В. Яблонського “Від влади п’ятох до диктатури одного: Історико-політичний аналіз Директорії Української Народної Республіки” (Київ, 2001) [10, 493]. Тому діяльність Директорії УНР потребує подальшого вивчення, узагальнення і переосмислення існуючих уявлень на основі залучення нових документів і матеріалів.

Щодо Західно-Української Народної Республіки, то останнім часом активізувалось дослідження різних аспектів її діяльності. Зокрема, спробу дослідження її історії здійснили Б. Тищик, О. Вівчаренко “Західноукраїнська Народна Республіка” (Коломия, 1993) М. Литвин, К. Науменко “Історія ЗУНР” (Львів, 1995) [10]. Одним з аспектів, який привернув увагу багатьох дослідників, є Акт Злуки ЗУНР і УНР. Цій проблематиці присвятили дослідження В. Кондратюк, В. Регульський, С. Макарчук, О. Красівський [5, 183].

Крім публікацій, що досліджують окремі етапи українського державотворення, останніми роками появились перші праці, в яких узагальнюється весь період національно-визвольних змагань 1917–1921 років. Це, зокрема, монографії В. Вериги, В. Верстюка, В. Солдатенка, О. Реєнта, О. Рубльова, В. Литвина, Д. Яневського та ін [10].

На сьогодні можна спостерігати тенденцію до посилення вивчення державотворчої тематики 1917 – 1921 років у порівнянні з початком 1990 – х років. Більший ступінь вивченості державотворчих зусиль українства в 1917 – 1921 роках зумовив навіть появу відповідного навчального посібника (Кондратюк В. О., Буравченкова С. В. “Українська революція: здобутки і втрати в державотворчих змаганнях (1917 – 1920 рр.): Навчальний посібник для студентів технологічних вищих навчальних закладів України” (Київ, 1998)) [9].

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що на сьогодні є невелика кількість досліджень, в яких би процеси українського державотворення в 1917–1921 років висвітлювались та узагальнювались не фрагментарно, а комплексно. Тому нагальна потреба в такому дослідженні залишається актуальною.

До другої групи історичної літератури варто віднести статті та повідомлення, розміщені у наукових часописах, матеріалах наукових конференцій. На початку 1990-х років виданням загальноукраїнського рівня, що відіграв роль інформаційного і координуючого центру для істориків України був і залишається до нині “Український історичний журнал” [2, 86]. У ньому почали друкуватися статті присвячені різноманітним аспектам національно-визвольної революції. Але особливе місце зайняли дослідження, присвячені неоднозначним постатям, що відіграли помітну роль в перебігу державотворчих процесів періоду Української революції. До них варто віднести П. Скоропадського, М. Міхновського, В. Липинського, Є. Петрушевича, В. Винниченка, С. Петлюру, а також Д. Дорошенка, В. Науменка, І. Огієнка, І. Стешенка, І. Шрага, Л. Коваліва. Їх авторами були як відомі вчені – Я. Пеленський, І. Курас, Р. Пиріг, Ф. Турченко, так і молоді дослідники – Т. Геращенко, М. Горєлов, О. Лупандін, Ф. Проданюк, І. Тюрменко, О. Юренко. Особливу серію статей було присвячено М. Грушевському в зв’язку з відзначенням 130-річного ювілею видатного українського історика, політичного і державного діяча [2, 88]. Публікації в “УІЖ” свідчили про пожвавлення в історичному науковому колі революційної проблематики початку ХХ століття. Таким чином, внаслідок появи нових фактів, відкриття нових імен та порушення раніше не досліджуваних проблем, серед них державотворчих, поступово складалася нова концепція Української революції 1917 – 1921 років.

До періодичних видань, що не поступаються кількістю публікацій сучасних вітчизняних істориків в окресленій проблемі можемо віднести “Розбудову держави”, “Київську старовину” та “Історію України в школах”.

Статті молодих науковців присвячені державотворчій тематиці, можемо зустріти здебільшого у наукових вісниках вишів України. У періодичних виданнях неісторичного спрямування зустрічаються публікації дослідників історії права, що займаються державотворчою проблематикою окресленого періоду. Найчастіше їхні наукові доробки можна зустріти у виданнях “Право України” та “Держава і право” [10].

Підняття державотворчої тематики періоду Української революції українськими вченими заохочувала держава. Так, постанова Президії Верховної Ради України “Про відзначення 75-річчя Української демократичної революції 1917 – 1918 років” [6] сприяла появі праць, присвячених революційній тематиці. Ряд конференцій відбулися під егідою Інституту історії НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, провідних вузів України. Традиційними також стали регіональні конференції, що проводяться у Запоріжжі, Львові, Ужгороді, Одесі, Харкові, Чернівцях та інших містах нашої країни. Найбільше їх було присвячено пам’ятним датам: 80 та 90 – річчю початку Української революції 1917 – 1921 років. Безперечно, практику їх проведення, необхідно схвалити і продовжити. Саме у такий спосіб державні структури за активної участі громадських організацій підтримали прагнення українських вчених до вивчення державотворчих процесів [10].

Третю групу історичної літератури складають дисертаційні роботи. Варто відмітити, що лише за роки незалежності України захищено понад 200 докторських та кандидатських дисертацій, в яких досліджуються ключові питання історії Української революції 1917–1921 років [5, 5]. Найбільша їх кількість, як і монографічної літератури та періодичних видань, стосується доби Української Центральної Ради. Проблема державотворення у дисертаційних роботах порушували Н. Барановська, Т. Бевз, О. Гомотюк, О. Мельник, О. Старух [10, 306 - 315]. Якщо вітчизняні історики одноголосно визначають місце та роль Української Центральної Ради як об’єднуючого центру на першому етапі Української революції, то оцінки місця, ролі та значення Української Держави в контексті Української революції залишаються

полярними: від “контрреволюційного, антинародного, монархічно-диктаторського режиму” до “реальної можливості відродження справжньої незалежної Української держави”. Більшість здобувачів є прихильниками державної політики П. Скоропадського. До них належать С. Мякота, Ф. Проданюк, В. Клименко-Мудрий, О. Яременко [5, 166].

Період Директорії УНР розкритий також фрагментарно. Здобувачі наукових ступенів зосередили свою увагу в основному на висвітленні цього буремного періоду через персоналії. Особистістю, яка привертає сьогодні увагу вчених та викликає серед наукового кола істориків численні дискусії, є С. Петлюра. Дослідженню його діяльності у національно-визвольній боротьбі українського народу присвячено дисертацію С. Литвина. Історик доводить, що С. Петлюра, ставши символом української державності, виявився з-поміж сучасників найбільш послідовним, самовідданим її творцем, а згодом став ключовою постаттю національно-визвольної боротьби [5, 32].

Суттєвим вкладом у вивчення державотворчих процесів доби Директорії увінчався кінець 1990-х років. Саме в цей період майже одночасно захищено три кандидатські дисертації, безпосередньо присвячені державотворчим процесам доби Директорії УНР. Дослідженню Кам’янецької доби Директорії УНР у червні–листопаді 1919 року присвятив свою дисертацію В. Лозовий, а вивченню початкового етапу в державотворчій діяльності Директорії – листопад 1918 року – квітень 1919 року – Р. Васковський [5, 179].

Останніми роками значно зросла активність сучасних вітчизняних дослідників щодо розробки державотворчих процесів у ЗУНР протягом 1918 – 1919 років. Це, зокрема дисертації І. Лісної, М. Кобилецького, А. Панчука [10].

В ході роботи над дисертаційним дослідженням доцільними є подальша розробка державотворчого аспекту Української революції 1917 – 1921 років. На часі створення спеціального комплексного дослідження, присвяченого цій проблематиці.

Слід зауважити, що крім істориків, які безумовно внесли левову частку в дослідження державотворчого аспекту проблеми, у її вивченні та осмисленні

взяли участь також юристи, економісти, філологи, політологи, філософи. Проте цей масив літератури, на жаль, ще не став об'єктом ґрунтовного історіографічного дослідження.

Отже, стан розкриття науковцями державотворчого процесу окреслених періодів різний. Найбільша кількість праць присвячена першому етапу революції – періоду УЦР. Останнім часом доба Гетьманату та Директорії усе активніше привертає увагу молодих вчених. Свідченням цього є розробка означеної проблеми у дисертаційних дослідженнях. Окремим блоком учені виділяють перебіг визвольних змагань у ЗУНР, зважаючи на історичні особливості західноукраїнського регіону.

Однак багато аспектів національного державотворення залишається не розкритими. Зокрема, дослідникам більш ретельно варто зосередитися на регіональному вивченні окресленої проблеми, де процес розбудови Української держави мав свої специфічні риси; не зайвим було б досліджувати національний аспект. Такий підхід до проблеми створить можливість по-новому подивитися на вже усталені факти історії Української революції 1917 – 1921 років, створити рельєфнішу картину перебігу революції та акцентувати увагу на причинах, що зумовили поразку державотворчих прагнень українського народу. Таким чином, огляд стану наукової розробки теми показує, що вона перебуває в центрі уваги багатьох вчених, однак ще не знайшла достатньо глибокого, всебічного опрацювання.

Література

1. Білян П. Я. Історіографія української революції 1917 - початку 1918 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / П. Я. Білян; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2001. — 18 с. // www.lib.ua-ru.net./inode/28292.html.

2. Бойко О. Д. Проблеми історії Української революції (1917 – 1921 рр.) в “Українському історичному журналі” // Укр. іст. журн. - 2007. - № 6. – С. 82 – 93.

3. Гошуляк І. Л., Капелюшний В. П. Українська революція і державність (1917 – 1920 рр.): наук. – бібліограф. Вид. / НАН України. Нац. б-ка імені В.І. Вернадського: Редкол.: О. С. Міщенко (голова) та ін: Уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва та ін; Наук. ред. В. Ю. Омельчук. – К., 2001. – 816 с. // Укр. іст. журн. – 2002. – № 2. - С.135-140.

4. Грибоедов С. В. Українська держава гетьмана П.Скоропадського: історіографічне дослідження: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с. // lib.ua-ru.net./inde/29270.html

5. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: ТОВ “Олан”, 2003. – 607 с.
6. Про відзначення 75-річчя Української демократичної революції 1917 – 1918 років: Постанова Президії Верховної Ради України // Голос України. - 1992. – 16 квіт.
7. Радченко Л. О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917 – 1920 років. – Харків, 1996. – 120 с.
8. Сарбей Л. Г., Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція і історіографія – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга пам’яті України”, 1997. – 416 с.; іл. // Укр. іст. журн. - 1998. - № 3. – С. 145 – 149.
9. Солдатенко В. Ф. Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми дослідження історії Української революції. // Укр. іст. журн.- 1999. - № 2. – С. 27 – 47.
10. Українська революція і державність (1917 – 1920 рр.): наук. – бібліограф. Вид. / НАН України. Нац. б-ка імені В.І. Вернадського: Редкол.: О.С. Міщенко (голова) та ін: Уклад.: А.Л. Панова, В.Ф. Солдатенко, Л.В. Беляєва та ін; Наук. ред. В.Ю. Омельчук. – К., 2001. – 816 с.